

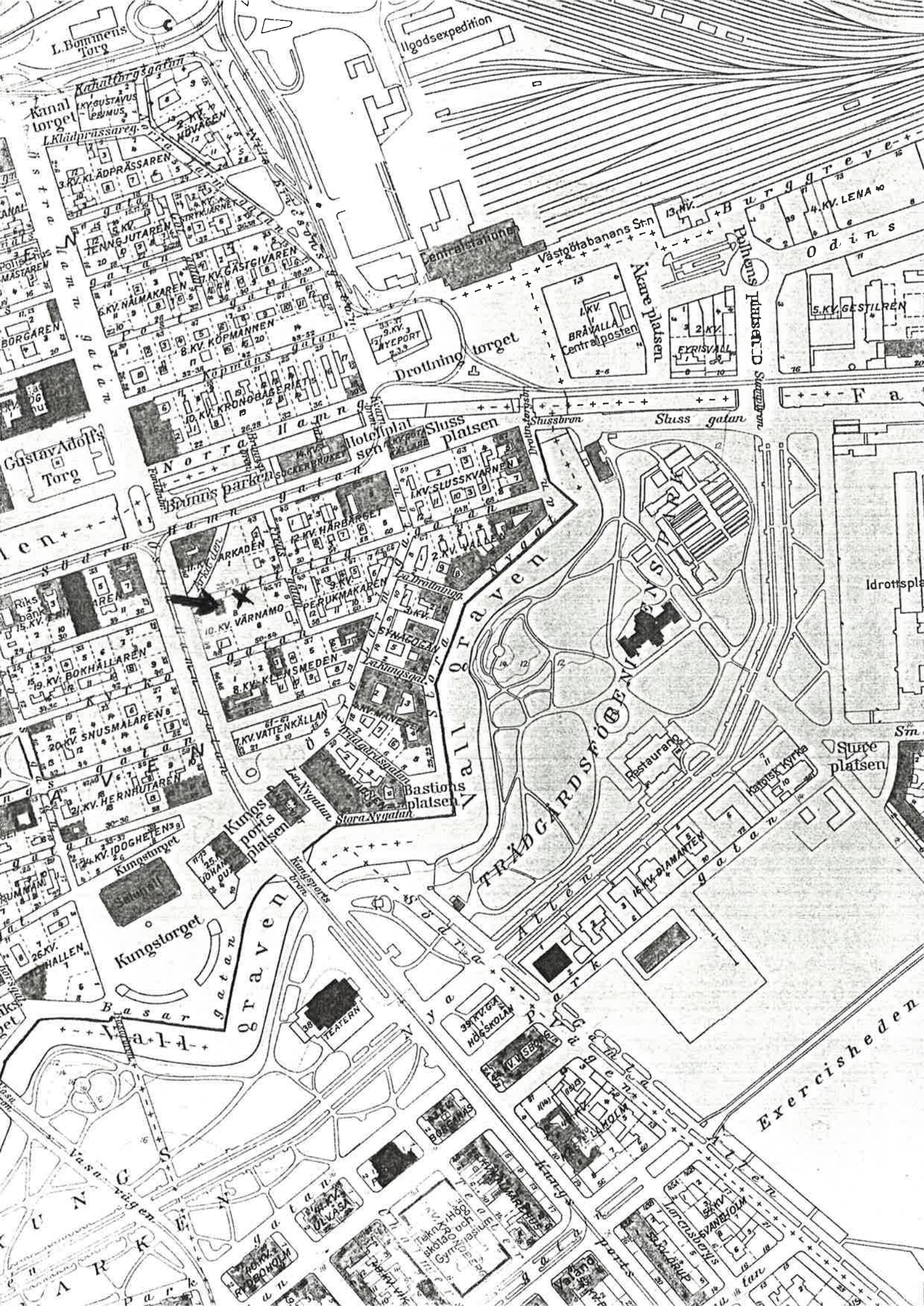
KV. VÄRNAMO, GÖTEBORG

BEBYGGELSELÄMNINGAR OCH KULTUR-

LAGER FRÅN 1600- 1700- TAL

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING 1990

GÖTE NILSSON SCHÜNBORG

R A P P O R T

Arkeologisk prov - och slutundersökning av kv. Värnamo 10:9 inom vallgraven, Kyrkogatan 52 samt Drottninggatan 43, Göteborgs stad (fornlämning 216), 4/12-21/12-1990.

INLEDNING:

Under december månad 1990 utförde Göteborgs Historiska Museum en arkeologisk undersökning i kv. Värnamo i Göteborg. Undersökningen föranleddes av nybyggnation i kvarteret vid Kyrkogatan 52 samt Drottninggatan 43. Fastigheten på Kyrkogatan var uppförd på 1870-talet och vid rivningen befanns detta hus vara försett med källare av senare datum vilket hade förstört kulturlagren. Fastigheten Drottninggatan 43 var uppförd 1841 som magasin för grosshandlare H J Mattsson. Huset var om och påbyggt 1876. Dock ej med ingrepp under markplanet.

Kvartersbildningen finns både på Kättil Klassons karta från 1644 och på 1807 års tomtkarta.

Gatorna som omger undersökningsområdet har sin ursprungliga sträckning. Kyrkogatan fanns förmodligen på den första stadsplanen 1621. Gatan gick förbi stadens huvudkyrka; Domkyrkan. Vidare finns gatan nämnd på Kättil Klassons karta från 1644. Drottninggatan som för övrigt är en av de första gatorna i Sverige med detta namn, fanns förmodligen också på den ursprungliga stadsplanen. Gatans namn under 1600-talet var även Sanct Jacobs eller Hollendaregatan, - namn som erindrar om Amsterdams skyddshelgon Sint Jacob och de första holländska invånarna i staden Göteborg som bosatte sig vid tomterna mellan Södra Hamngatan och Drottninggatan.

UNDERSÖKNINGENS GENOMFÖRANDE OCH DOKUMENTATION:

Undersökningen varade under 14 fältdagar, varav 5 var provundersöknings-tid. I samband med bortschaktningen av rivningsmassor från tomten Kyrkogatan 52 befanns fastigheten vara försedd med sentida källare vilka hade förstört kulturlagret. Detta i samband med att tomtens södra del mot Kyrkogatan var söndergrävd i samband med sentida ledningsdragning gjorde att icke något av arkeologiskt intresse kunde iakttagas. Därför avfärdades denna tomt helt och undersökningarna koncentrerades till Drottninggatan 43.

Vid provundersökningen avbanades hela tomtytan med till kulturlager och anläggningar, samt ett mindre provschakt togs upp i undersökningsområdets östra del. Konstruktioner och kulturlager kunde iakttags i två nivåer. Den övre nivån visade inblandning av brandrester, vilket bör indikera 1792 års stadsbrand, då detta kvarter blev förstört.

Anläggningar och kulturlagerrester handgrävdes. Området och anläggningarna fotograferades i svart/vitt och färg.

Fynden insamlades per anläggning och delvis som lösfynd i kulturlager. Efter genomförd dokumentation demolerades anläggningarna och kulturlagret undersöktes och genomgrävdes - delvis med maskin - ned till bottenleran.

Som helhet var exploateringsytan ca 22 x 15 m. Slutundersökningen inriktades på ett område ca 17 x 13 m pga. rasrisk för närliggande hus och gata. Schaktets djup varierade mellan ca 0,70 och 1,0 m.

NIVÅFÖRHÅLLANDEN:

Vid undersökningens början var markytans topp ca + 12,00-12,30.

Brandlager och konstruktioner framträder redan vid ca +11,60-11,90.

Brandlagrets och konstruktionernas läge varierar mellan +11,90-ca 11,50.

Ursprunglig markyta framträder vid ca 11,40-11,50. Bottenleran begynner vid ca 11,30 (tomtens mitt).

ARBETSSTYRKA:

Arkeolog, platsledare: Göte Nilsson Schönborg

Arkeolog, praktikant: Elisabeth Beausang (under slutundersökningsfasen)

Arkeolog, praktikant: Cecilia Ericson (under slutundersökningsfasen)

Grävmaskin med maskinist fanns på plats under delar av undersökningstiden.

UNDERSÖKNINGENS MÅLSÄTTNING:

Det aktuella kvarteret har varit bebyggt sedan 1600-talet, men först mot slutet av 1700-talet ger kartmaterialet upplysningar om hur de enskilda tomterna varit bebyggda: detaljerade uppgifter om bebyggelsens utseende saknas dock. Syftet med den arkeologiska undersökningen är att dokumentera bebyggelserester och andra spår av mänsklig aktivitet på dessa tomter. Materialet kan därefter ingå i studiet av Göteborgs stadsbild i sin helhet under 1600 och 1700-tal.

Fynden från grävningen förvaras vid Göteborgs Historiska Museum.

Originalfoton samt ritningsmaterial förvaras i Göteborgs Historiska Museums arkiv.

I samband med de arkeologiska undersökningarna i kv. Värnamo har Göteborgs Historiska Museum samarbetat med Fil. kand. Olga Dahl, Göteborg, som forskar i stadens invånare och rotesystem under 1600 - och 1700-talet. Olga Dahl har välvilligt ställt värdefulla uppgifter till förfogande angående invånare i kv. Värnamo, under äldre tid och tackas härmed.

KONSTRUKTIONER OCH ANLÄGGNINGAR:

Vid undersökningen påträffades bebyggelselämningar i form av huskonstruktioner, avfallsbingar samt en större avfallstunna. Anläggningarna - inalles 5 st, - går på grundval av fyndmaterialet att hänföra till två bebyggelseskeden under 1600 - och 1700 - tal. Vid undersökningen framkom två huskonstruktioner i olika nivåer. Den övre vid nivå ca +11,70-11,90 framkom i anslutning till 1792 år brandlager och bör ha varit i bruk till denna tid. Den undre liggande - vid ca +11,50, låg på ursprunglig markyta, och kan på grundval av detta samt fyndmaterialet dateras till 1600-talets förra hälft.

I övrigt framkom i undersökningsområdets västra del en träkonstruktion vilken kan vara en del av en redan i äldre tid bortgrävd avfallsbinge. Daterbar genom fyndmaterialet till 1600-tal.

I tomtens östra del fanns rester av en starkt förmultnad avfallsbinge, störd av senare påbyggnad. Denna anläggning var fyndtom.

I tomtens mitt fanns en större tunna nedgrävd i bottenleran. I denna framkom fyndmaterial daterbart till sent 1700-tal samt 1800-tal.

I undersökningsområdets södra del fanns en smälremsa fyndförande kulturlager vilket var stört av schaktkant för de nuvarande husen på intilliggande tomter.

ANLÄGGNINGSLISTA KV VÄRNA~~MO~~ GÖTEBORG 1990.

Anläggning 1	- Huskonstruktion
Anläggning 2	- Huskonstruktion
Anläggning 3	- Avfallsbinge ?
Anläggning 4	- Avfallsbinge
Anläggning 5	- Avfallstunna

Anläggning 1, Huskonstruktion.

Schaktplan 1 samt plan I

Nivå: + 12,00/11,70.

Bild 1.

Belägen i undersökningsområdets södra del.

Huskonstruktion ca 5 x 3 m. Anläggningen utgör en **hörnrest** av en byggnad. Endast en mindre rest, ca 1x3 m av ett brädgolv återstår. Brädorna är starkt förmultnade men ursprunglig **tjocklek** bör ha varit ca 3,5 cm. **Två** syllstockar kunde iakttagas som en **färgning** mot underliggande sandlager. Dessa låg i nord-sydlig riktning. I öst-västlig riktning fanns en bättre bevarad syllstock som anslöt i vinkel mot de förra. Syllstocken var ca 20 cm bred och bevarad tjocklek ca 10 cm. Träslag: furu.

Fynd: Yngre rödgods, **fajans**, stengods samt ostronskal.

Datering: Fyndmaterialet härrör från 1600 - och 1700-tal. Då anläggningen ansluter till 1792 års brandlager är det troligt att den varit i bruk till denna tid.

Anläggning 2, Huskonstruktion.

Schaktplan 2, samt plan II

Nivå: + 11,50/11,40.

Bild 2 och 3.

Belägen i undersökningsområdets södra del.

Anläggningen som utgötes av ett ca 12 x 13 m stort golv framkom vid schaktning. Anläggningen fortsätter in under kvarstående hus och endast den norra sidan kunde därför avgränsas. Golvet består av dubbla lager av lagda plank ca 3,5 cm tjocka och 20-25 cm breda. Någon enstaka plank var 35-40 cm bred. I den östra delen av anläggningen låg de övre planklagret orienterat i väst-östlig riktning och i den västra delen i nord sydlig riktning. Träets kondition var mycket dålig i båda nivåerna. Anläggningen vilar delvis på syllstenar samt ursprunglig markyta. Över golvnivån fanns ett sandlager. Norr om anläggningen vidtog ett kulturlager vilket var mycket fyndfattigt.

Fynd: Yngre rödgods, tegel, **fajans**, kritpipor, läder,

Datering: 1600-talets förra hälft.

Anläggning 3, Avfallsbinge ?

Schaktplan 2.

Nivå: +11,50/11,45

Belägen i undersökningsområdets västra del.

Anläggningen framkom i kulturlagret i undersökningsområdets västra del, och bestod av tre plankor ca 3,5 cm tjocka, 20 cm breda samt ca 1,5 m långa, liggande i nord-sydlig riktning. Vid framrensningen av dessa framkom hushållskeramik mm. Anläggningen kan vara en redan i äldre tid förstörd avfallsbinge.

Fynd: Yngre rödgods, degelfragment, fajans och kritpipor.

Datering: 1600-tal.

Anläggning 4, Avfallsbinge

Schaktplan 2.

Nivå: ca + 11,50/11,39

Belägen i undersökningsområdets östra del.

Anläggningen framkom i kulturlager vid schaktning i tomtens östra del, och syntes som en mörkfärgad fyrkant av starkt förmultnat trä.

Storlek: 1,30 x 1,00 m. I avfallsbingen var ett flertal träpålar nedslagna. Dessa tillhörde förmodligen grundläggningen av 1840-tals-huset på platsen. Av bingen återstod endast ca 10 cm djup. Anläggningen handgrävdes.

Inga fynd påträffades.

Datering: 1600-tal ?

Anläggning 5, Avfallstunna.

Schaktplan 2.

Nivå: + 11,60 toppmått.

Bild 4.

Belägen i undersökningsområdets mitt.

Anläggningen framkom vid schaktning i områdets mitt och syntes som en ca 1 m i diameter stor cirkel. Tunnan var tillverkad av ca 10 cm breda laggar och var nedgrävd ca 1 m i leran.

I tunnan påträffades raseringsmassor av tegel och bränd sand.

Ungefär hälften av innehållet i anläggningen handgrävdes. Eftersom fynden i anläggningen till större delen uppvisade 1800-talskaraktär maskingrävdes anläggningens resterande del.

Fynd: Yngre rödgods, flintgods.

Datering 1800-talets mitt eller förfrå hällft.

FYNDMATERIALET:

Fyndmaterialet vilket omfattar 37 fyndnummer omfattar till större delen hushållskeramik från 1600-talet. Huvudgrupperna består av yngre rödgods, stengods, fajans, glas, kritpipor, läder och trä. Enstaka skärvor av svartgods förekom också samt ett par fragment av deglar.

En mindre del djurben har även påträffats i kulturlager och insamlats.

RÖDGODSET är det vanligaste fyndmaterialet och förekommer i både anläggningar och kulturlager. Fynden representerar förmålsgrupperna tallrikar, skålar och trefotsgrötor.

En mindre del grön och gulglaserat VITGODS har också påträffats, främst i kulturlagret.

En del fragment av SVARTGODS tillvaratogs. Dessa har tillhört sk. "jydepottor" som importerades från Jylland under 1600- och 1700-talet.

Skärvor av STENGODS har påträffats både i kulturlager och anläggningar. Stengodset tillverkades huvudsakligen i Rhenområdet och de stora tillverkningsdistrikten var Siegburg, Westerwald, Raeren och Köln. Stengodset från kv. Värnamo har mestadels en blå eller blågrå färgsättning av den typ som oftast tillverkades i områdets kring Westerwald och är daterbara till både 1600- och 1700-tal.

FAJANS förekom rikligt vid undersökningen. Fynd av tidiga fajanser med polykrom färgsättning och tennglasyr påträffades i både anläggningar och kulturlager. Dessa tillhör en tidig typ av fajanser som tillverkades i Holland men med spansk-italienska förebilder. Datering 1600-talets förra hälft. I övrigt är fajansmaterialet från kv Värnamo av tysk eller holländsk tillverkning. Den blåvita färgen dominerar.

GLAS-materialet förekom främst i form av fragment till dryckesglas. I kulturlagret söder om anläggning 2 påträffades 5 fragment av pass- och sk. nuppenglas (- med pålagda glasnoppor på glasets utsida). Dessa är daterbara till 1600-talets förra hälft.

En mindre del TEGEL OCH KAKELUGNSDETALJER tillvaratogs.

Teglet kommer från anläggning 2. De är fragment av gul tegelsten där endast tjockleken är mätbar till 3,5 cm.

Vidare tillvaratogs som lösfynd i kulturlager delar av svartglaserade ugnskakel med motiv i relief. Dessa var daterbara till 1600-talets förra hälft.

Ett antal KRITPIPOR förekom i kulturlager och anläggningar. Dessa var samtliga av 1600-talstyp med små pipskallar. Både skallar och skaftdelar förekom. I en del fall med dekor.

En mindre del LÄDER, främst skodetaljer, tillvaratogs. Materialet består mestadels av skosulor och klackar. Skosulorna är av 1600-talstyp.

Av övrigt material märks en glaspärla, ca 2 mm i diam., funnen som lösfynd i kulturlager söder om anläggning 2.

Två fragment av deglar påträffades i anläggning 3.

DET HISTORISKA KÄLLMATERIALET:

Kvarteret Värnamo tillhörde den del av staden som förstördes av brand 1792. År 1841 uppfördes ett stenhus på Drottninggatan 43 som magasin för grosshandlare H J Mattson.

Granntomten i väster, Drottninggatan 41 var redan under 1790-talet bebyggd med stenhus. Den tomten ägdes vid denna tid av kommerserrådet och handlanden Christian Arvidsson. Till denna fastighet hörde välvda tegelkällare. Dessa källare finns fortfarande kvar under den moderna bebyggelsen. I samband med en restaurering av fastigheten 1965 inreddes källarvalven för restauranten Ferdinands valv. Samtidigt utfördes utgrävningar på platsen av Göteborgs Historiska Museum och härvid påträffades timmerkonstruktioner från tidigare trähusbebyggelse.

På nästföljande sidor finns uppgifter om kvarterets invånare under 1600-tal samt vid tiden för branden 1792, sammanställda av Fil kand. Olga Dahl, Göteborg. Vid tomten Drottninggatan 43 återfinns tenngjutaren Lorentz Töresson under åren 1673-89. Han var boende i rote 4.17 vilket motsvarar den del av tomten där anläggning 3 - avfallsbinge återfanns. I fyndmaterialet från denna fanns två stycken fragment av deglar vilka med största sannolikhet har tillhört nämnde tenngjutare. I övrigt har ej något material kunnat knytas till speciell invånare i kvarteret. Lars Tyrisson anmälde sig 1670 till magistraten i Göteborg och i dess protokoll uppges han "19 åhr i sitt hantwerk wandrat hafwa".

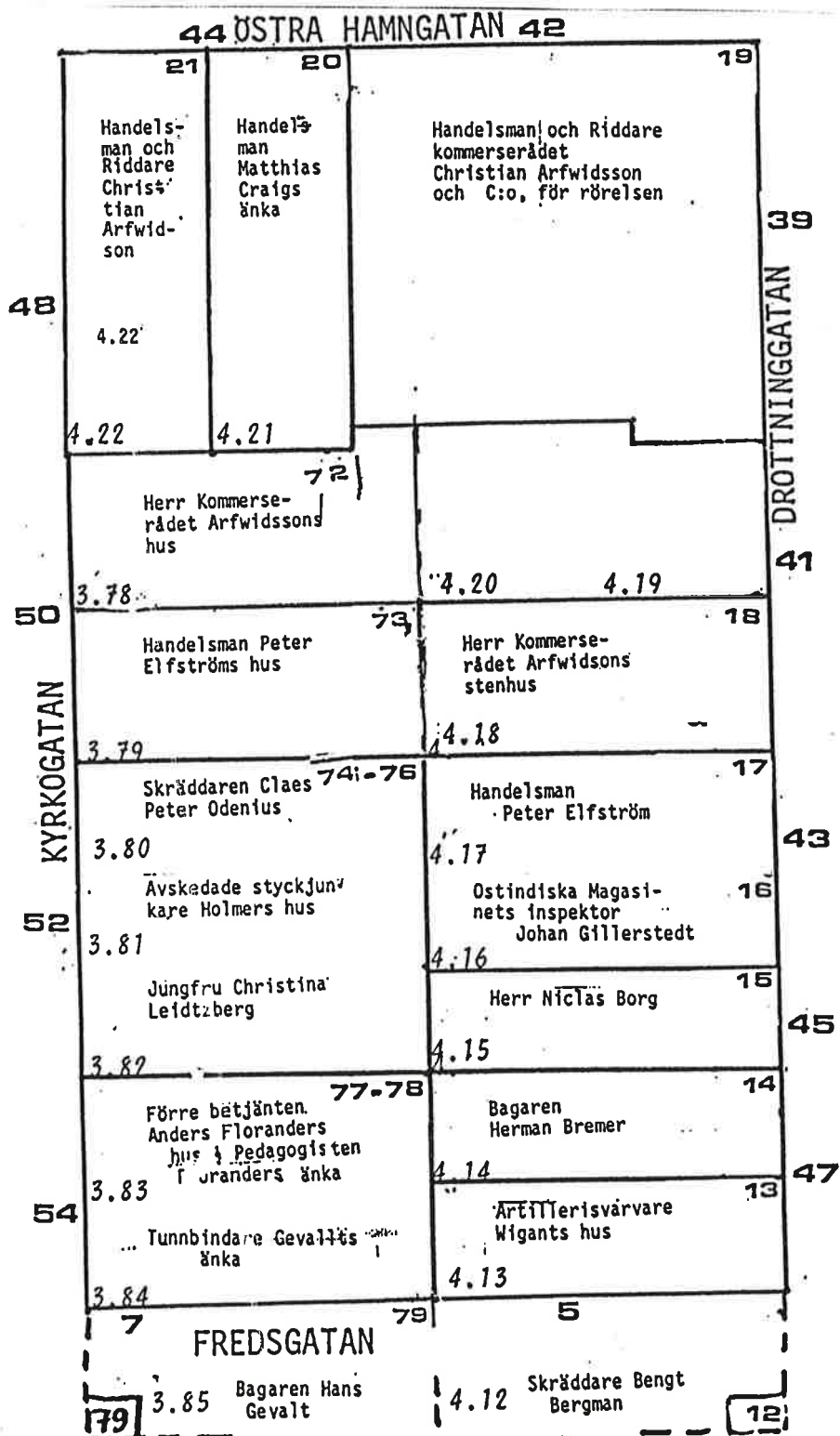
Det större sammanhängande trögolv som återfanns vid grävningen kunde endast avgränsas åt norr och fortsätter ~~in på angränsande tomter,~~ (numera troligen förstört av senare bebyggelse). Detta gör att anläggningen svårligen låter sig knytas till enbart Drottninggatan 43 - det som motsvaras av rote 4; 16 och 17. Bebyggelsen kan ha samband med de konstruktioner som återfanns 1965 vid grannfastigheten.

1600-tal.

44 ÖSTRA HAMNGATAN 42			
21	20		19
Håkan Eilking 1666 -67 Jacob Lauter- back, död före 1695 Johan Buchow Rådman Hans Coop- man	Jacob Svenssons gård köpt av Johan Eillers 1663 Be- rent Eil- king, Tor- kel E3- björnsson (Borgvall) Hans änka Christina Söfrings dotter 4.27 1696	Rådman Henrik Eilking 1666 - 69 öde 1670 Handelsman Olof Persson (Ekmarck) (uppbud 16.8, 1697	Handelsman Johan Eilking 1652 - 59 Rådman Paul Rockes 1661 -69 öde 1670 Handelsman Nils Pers- son (Sahl- gren 1696
4.22	4.27 1696		
72			
3.78		4.20	4.19
Rådman Henrik Eilking 1670-96 Handlanden Sven Lars- son Wällman 1696 - 1703	73	Ifwar snickares änka "Elin Ifwars", Elias Halfvardsson besökare 1669, änkan 1676 -77, Besökaren Sven Månsson (Ankerman) 1679 -81	18
3.79		4.18	
Sven (Jöransson) böcker 1657 - 74 Olof Svensson böcker 1681 Anders Svensson böcker änkan 1696 Sven Månsson tim- merman (el. snickare) 1668 - 96 -	74 -76	Lorentz Töresson tenngjutare 1673 -89, sedan Jöns Lind	17
3.80		4.17	
3.81		Stadsmästare Anders Håkansson 1666, änkan 1673, Nils Torsson skräddare	16
3.82		4.16	
Berge Anrasson glasmästare 1637 -74, änkan t. 1690, löjtnant Lars Balck, sko- makare Johan Kiellerrsson		Anders Gunnarsson böcker 1662 - Sirin böckers"	15
3.82		4.15	
Christopher Rist badare, död 1680, än- kan Anna t. 1706	77-78	Anders Persson taxfiskare 1669 - 96 Gunnar Andersson böcker	14
3.83		4.14	
Joel Olsson smed ... 1666 -78, änkan t. 1694- 1694- Mönster- skrivare Lars Smitt		Jon Andersson skräddares gård ärvdes av sonen Anders skräd- dare, Lars Månsson 4.13 snickare	13
3.84		4.13	
7	79	Chris- topher badare 1661 -69, Kieller Eriksson skräddare	12
3.85		4.12	
Måns Bengtsson döms- lutare, Erik Måns- son saltmålare Sjömakare Anders Bruce			

Sammanställd av Fil kand. Olga Dahl Göteborg.

1790-tal.

Sammanställd av Fil kand. Olga Dahl, Göteborg.

SAMMANFATTNING:

Under 14 fältdagar i december månad 1990 utförde Göteborgs Historiska museum en arkeologisk undersökning av kvarteret Värnamo i Göteborg. Delar av kvarteret skulle exploateras vilket skulle föregås av en arkeologisk undersökning. Totalt undersöktes ca $15 \times 22 \text{ m}^2$ (ca= 350^3).

Undersökningsresultat: Delar av den äldsta bebyggelsen framkom. Kulturlager från 1600/1700-tal samt bebyggelsrester i form av huskonstruktioner och avfallsbingar frilades. Totalt undersöktes 5 st anläggningar.

Fyndmaterialet var ett typiskt material från den aktuella tiden av keramik glas, läder, kritpipor mm. Föremålgrupperna fajans och glas var av särskilt intresse då det i detta material förekom en mängd importerade föremål, och när det gäller fajanserna en stor artrikedom av mönstersättningar - främst från 1600-talet - som kan ingå i forskningen kring importfajanser under denna tid,

Undersökningen gav även ett viktigt tillskott till undersökningen av Göteborgs äldsta stadsbild. Fyndmaterialet kan vid vidare bearbetning användas i ett studium av dateringsproblematiken kring 1600 - och 1700-talskeramik.

Vid undersökningen kunde även ett antal föremål knytas till ett bestämt hushåll/invånare i kvarteret:

Föremålen i anläggning 3 (avfallsbinge?) har med största sannolikhet tillhört tenngjutaren Lorentz Töresson som bebodde den aktuella tomten 1673-89. Bland fynden från anläggningen märks 2 fragment av mindre deglar.

Hela fyndmaterialet är således mycket värdefullt för vidare studier, främst för stadens 1600-talshistoria.

BIBLIOGRAFI:

Baeckström, Arvid	1923, Studier i Göteborgs bebyggelsehistoria
före 1814, Stockholm.
Friedrich, F.H.W.	1975, Pijpelogie, vorm versiering en
datering van de hollendske kleipijp,
Haag.
Kjellberg, Sven T,	1933, Fajansfynd i Göteborg, del I, Göteborg
Lindstam, Carl S,	1962, Göteborgs gatunamn, Uddevalla.
Reineking- von Bock, G,	1971, Steinzeug, Kataloge des Kunstgewerbe-
museums, Köln 4, Köln.

F Y N D L I S T A

KV VÄRMLAND GBG 1990

KERAMIK															Porslin			Metall			Övr matr		Rec	Beskrivning Övr. anmärkn.
Nr	x	y	Nivå	röd goods	sv goods	stengods			fa- jans	ost- ind.	Övr.	järn	Övr.metall		ant typ	ant typ								
						grå	brun	blå/ grå					ant typ	ant typ										
Fyndnummer 1-5 är funna i anläggning 1, Huskonstruktion.																								
1.			+12,98/	17																				
2.			"	3														piplerdekor						
3.			"						10															
4.			"					2																
5.			"												1			ostronskal.						
Fyndnummer 6-9 är funna i anläggning 3, Avfallsbeninge?																								
6.			+11,50/ + 11,45	9																				
7.			"												2			degelfragment						
8.			"												1			odek. kritpipeskaft						
9.			"						4															
Fyndnummer 10-15 är funna i anläggning 2, Huskonstruktion																								
10			+11,50/ +11,40	6																				
11			"	2														piplera						
12			"						2															
13			"												2			tegel, gul						
14			"												1			låsdetalj? fe						
15			"												11			läder.						

KV VÄRNAMEO GBG 1990

[illegible]

B I L D E R

Fig. 1. Inläggning i sten mure. Foto Staffan Westergren.

16 2. Anläggning 2 från väster. Foto: Staffan Tostengren.

Bild 3. anläggning 2 fots nordväst, detalj. Foto: Stefan W. Engren.

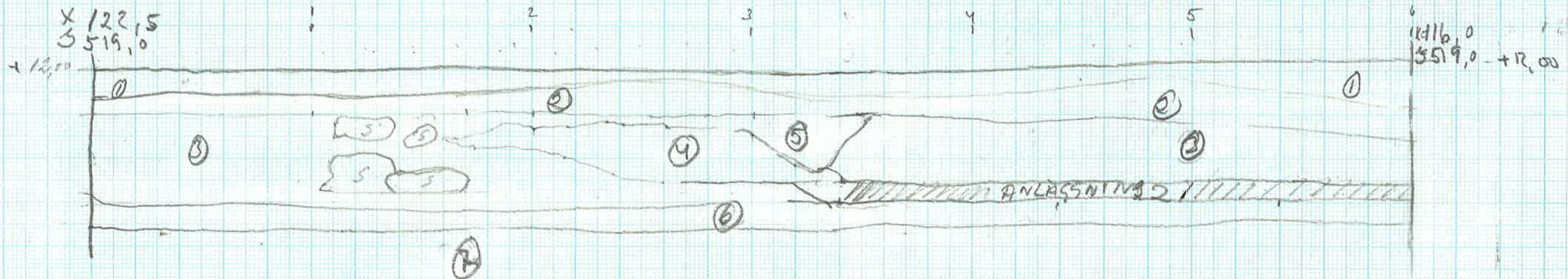
Bild 4. Aufguss 5 fohn nass. Foto: H. S. W. 1957.

P L A N E R O C H P R O F I L E R

Profileringar
Kr. Värnans, 46 b3.
Drottninggatan 43

13/12-90
1:20
ES/agus

Profil nr I

- ① Paseringslagen, revning.
- ② Brämlagen
- ③ Färgad m. kol o träflis
- ④ Sand
- ⑤ Paseringslagen med tegel o kol i blandning
- ⑥ Markyta utpansning
- ⑦ Lera

Skala
1:100

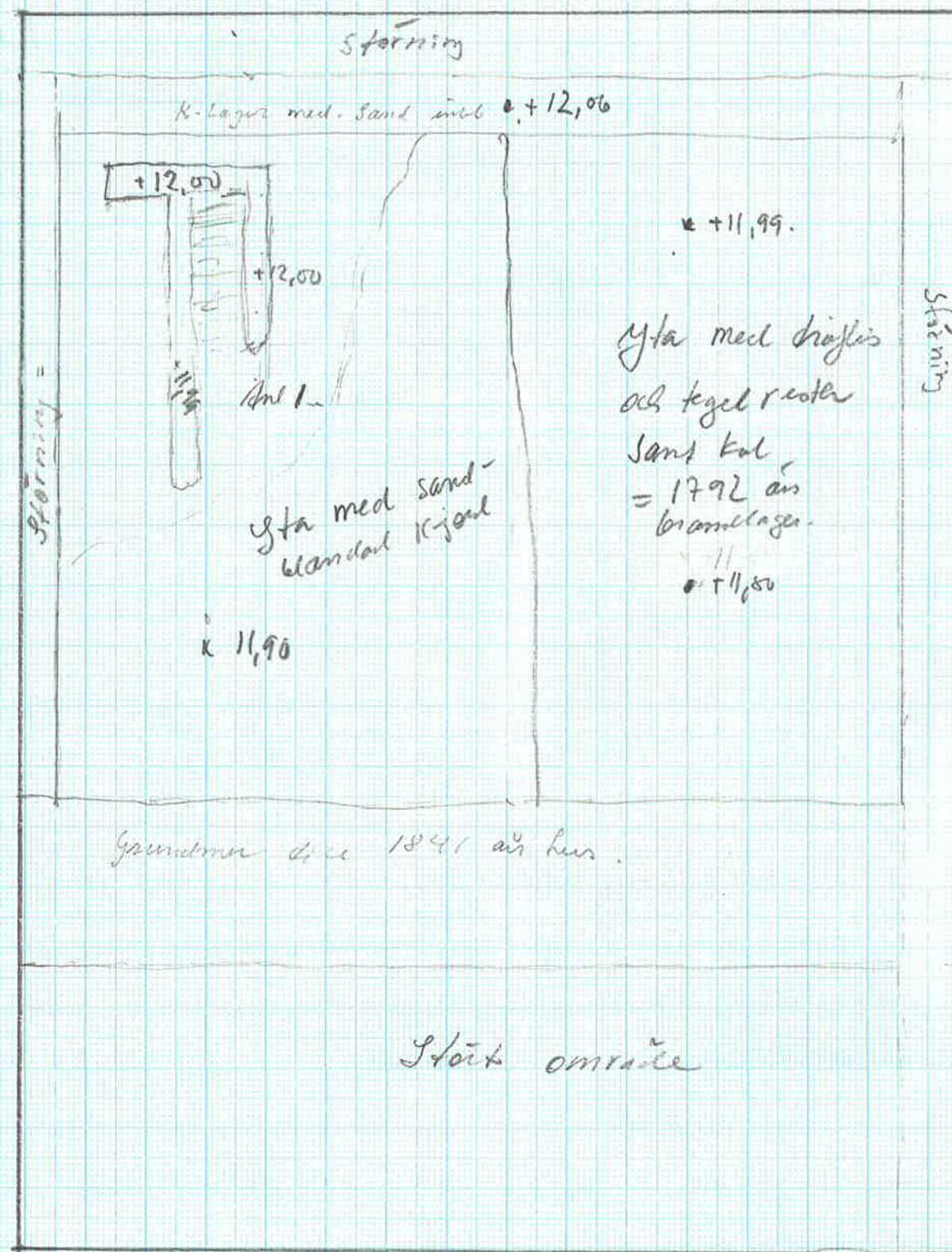
KV Värnamo Gård
Drottninggatan 47

afes.

12/12-90

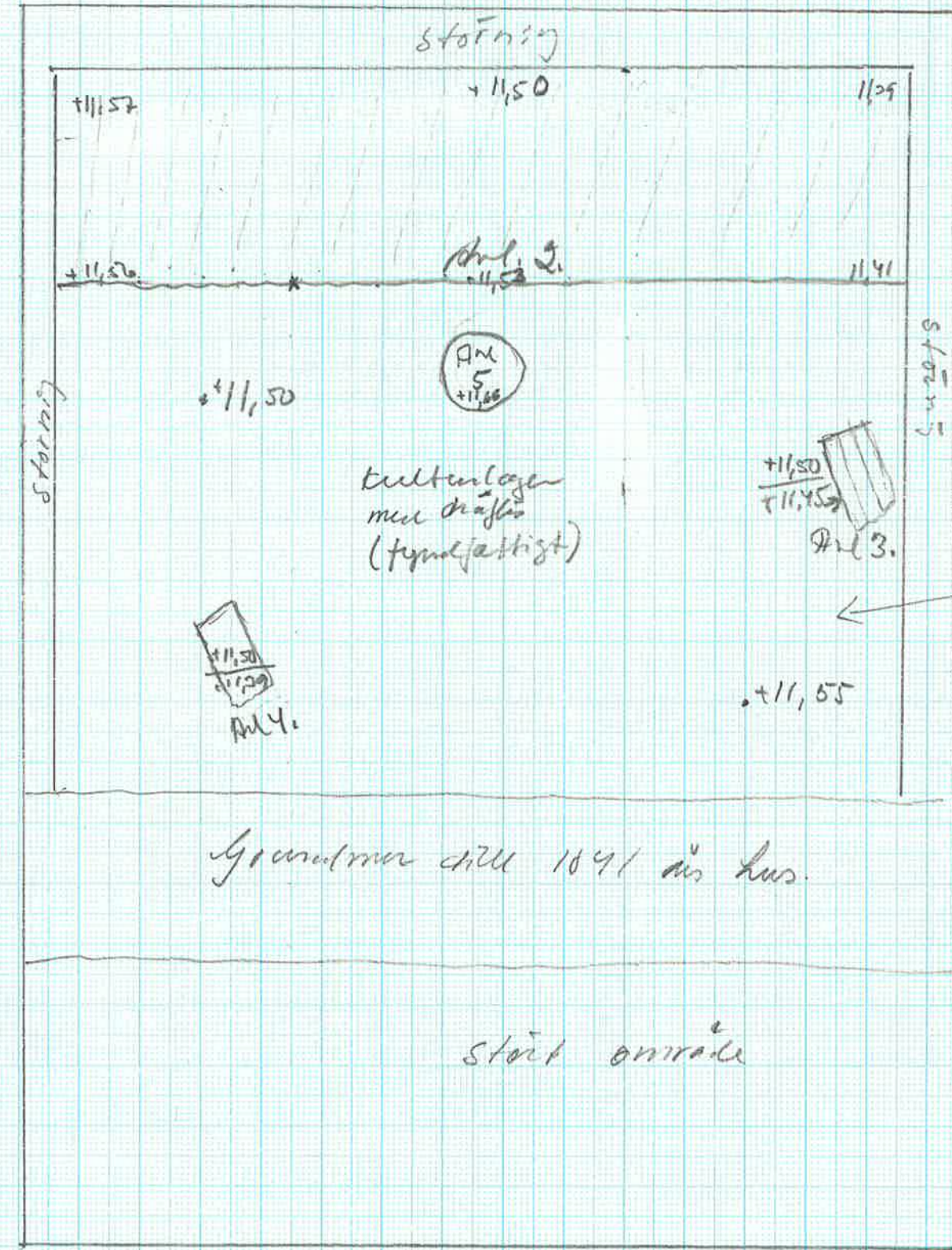
Schaktplan I

x=125,0
y=529,5

Drottninggatan

Schaktplan II

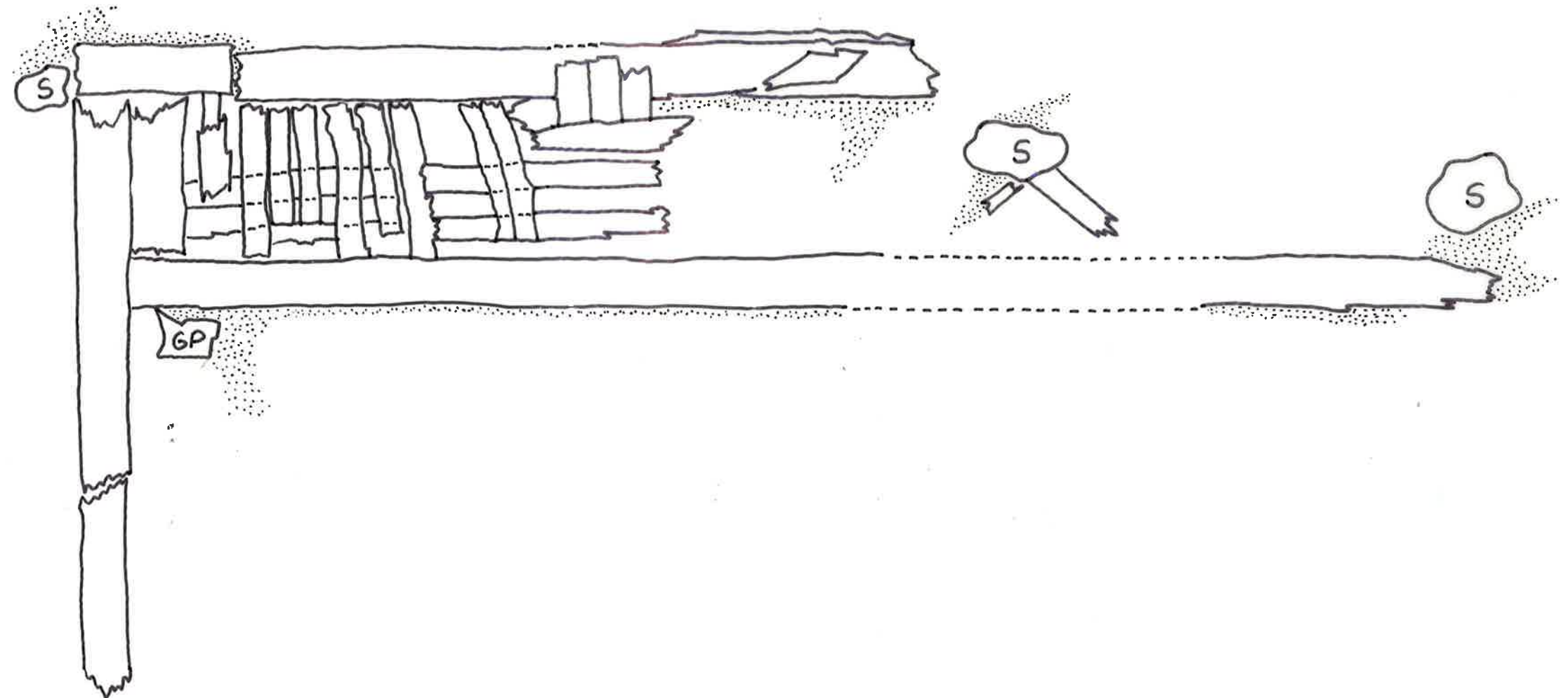
x=125,0
y=529,5

Drottninggatan

Kv. Värnamo
Drottninggatan 47
inom vältgraven

Anl. I Skala: 1:20
Huskonstruktion

901213 E.B.

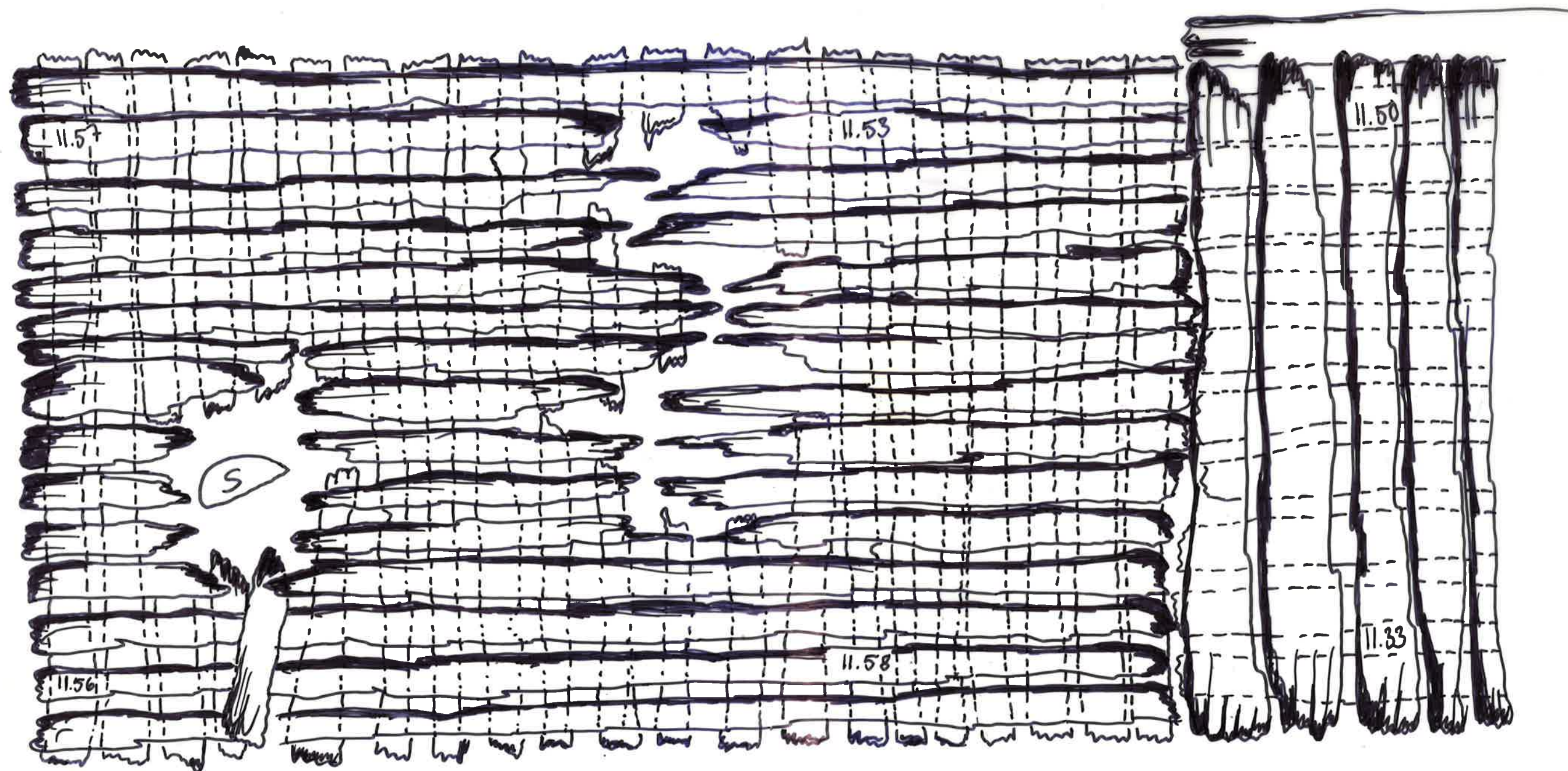

KV. VÄRNAMO
Drottninggatan 43
inom Vallgraven
Huskonstruktion

ANL. 3

I 901227 CE

KV. VÄRNAMO ANL. 3
Drottninggatan 43

SKALA 1:20

INOM VALLGRAVEN
TUSKONSTRUKTION

II

901227 CE

